https://www.doi.org/10.31918/twejer.17mlc.4

e-ISSN (2617-0752)   p-ISSN (2617-0744)

جێپێیەکانی یادگەی پچڕپچڕ و دەسەڵاتی سۆز لە دیاریکردنی ناسنامەی زمانی دایکدا

(زمانی کوردی وەک نموونە)

پ. ی. د. ئاڤێستا کەمال مەحموود
زانکۆی سلێمانی- بەشی کوردی
avesta.mahmud@univsul.edu.iq

پوختە

ئەم لێکـــۆڵینەوەیە بە ناونیشـــانی (جێپێکـــانی یـــادگەی پچڕپچـــڕ و دەسـەڵاتی سـۆز لە دیاریکردنی ناسـنامەی زمـانی دایکدا (زمـانی کـوردی وەک نمـوونە)) گرنگتـرین ئەو هۆکـارانە دەخـاتەڕوو، کە ڕۆڵێکـی کـاریگەر دەبیــنن لە دەوڵەمەنــدکردن و گەشەســەندنی زمــانی دایکــدا لە هــزری بەکارهێنەرانیـدا، ئەمەش لە ڕێگەی بەهـادارکردنی بنەماکـانی زمـانی دایک لای تاک، بۆ ئەمەش پڕۆسەکردنی زانیارییەکان ڕۆڵێکی گرنگ دەبینێت لە چەسپاندنی ئەو بنەمایانەدا، بەمەبەسـتی پتەوکردنـی لێکۆڵینەوەکە مۆدێلی جێپێ بەکارهاتووە، کە بەوردی شیکاری چۆنێتیی هەڵگرتنـی زانیارییەکـان لە هـــزردا دەخـــاتەڕوو بە تـــایبەت ئەو زانیارییـــانەی لەگەڵ ســـۆزدا پێچـراونەتەوە یـاخود سـۆز دەچێـتە پێکهاتەیـانەوە، چـونکە خـودی سـۆز هەژمـــوونێکی گەورە لەســـەر زانیـــاییە زمانییەکـــان لە زمـــانی دایکـــدا دروستدەکات.

وشە کلیلییەکان: یادگەی درێژخایان، یادگەی پچڕپچڕ، سۆز، بونیادی کۆزانیاریی، مۆدێلی جێپێ و ناسنامەی زمانی دایک.

جێپێكانی یادگەی پچڕپچڕ و دەسەڵاتی سۆز لە دیاریكردنی ناسنامەی زمانی دایكدا

(زمانی كوردی وەک نموونە)

پێشەكی:

ئەم لێكۆڵینەوەیە لە بواری زانستی زمانی دەروونیی و خاڵە هاوبەشەكانی لەگەڵ سایكۆلۆجیای دركپێكردندایە و هەوڵدەدات زمانی دایک لە ڕوانگەی كاركردنی دەزگاگەرایانەی یادگەكانەوە هەڵبسەنگێنێت و بۆ ئەمەش چۆنێتیی كاركردنی یادگەی پچڕپچڕی كردووەتە ناوەند بۆ دیاریكردنی دەسەڵاتی سۆز لەسەرجەم ئەو كۆزانیارییانەی لە یادگەی كەسیدا هەڵدەگیرێت، واتا خۆی خەریكدەكات بە چۆنێتیی ئەزموونكردنی دونیا لە لایەن قسەكەرانەوە بەتایبەت لە ڕووی سۆزدارییەوە، چونكە ئەمان هەر بەو شێوەیەی لە زانیارییەكان تێدەگەن لە یادگەكانیشیاندا هەڵیدەگرن، بیریاندەكەوێتەوە و بەدەستیاندەهێننەوە، چونكە ئەو ئەزموونەی لە ڕێگەی سۆزەوە هەڵیدەگرن لە یادگەی پچڕپچڕدا جێپێكانیان تایبەتن و بەهێزتر بیردەكەونەوە.

قسەپێكەران دەتوانن پێكهاتەیەكی كۆزانیاریی ئاڵۆزی سۆزداری لەسەر خۆیان و ئەوانەی دەوروبەریان نیشانبدەن، ئەمەش دواتر گرنگیی خۆی هەیە لەسەر ژیانی كۆمەڵایەتی، توانستی ئەكادیمی و هزرییان، هەربۆیە ئاوەزداریان جۆرەها ستراتیژییەت دەگرێتەبەر بۆ مامەڵەكردن لەگەڵ سروشتی بەیەكەوەبەستنی كۆزانیارییەكانیان و دیاریكردنی بەهاداری و كەمبەهایی بابەتەكان لەوانەش زمانی دایک
.

ئەم لێکۆڵینەوەیە هەوڵدەدات لەسێ تەوەرەوە وەڵامی پرسیارەکانی ناونیشانەکە بداتەوە:

١. یادگەی پچڕپچڕ چییە؟

٢. سۆز لە چێوەی کۆزانیاریی ناو یادگەی پچڕپچڕدا.

٣. جێپێکانی یادگەی پچڕپچڕ و سۆز لە دیاریکردنی ناسنامەی زمانی دایکدا.

١- یادگەی پچڕپچڕ (چەمک و تێڕوانین)

مرۆڤ لە ڕێگەی یادگەکانەوە ژیانی خۆی ڕێکدەخات، چونکە بەهۆی ئەمانەوە پرۆسەکردنی زانیارییە بێسنوورەکان چارەسەردەکرێن لە هەرسێ پرۆسەی (کۆدکردن، گەنج_هەڵگرتن، بەدەستهێنانەوە) و هەریەکێک لەم پرۆسانە گرفتی تێبکەوێت، کەسی تووشهاتوو وەک ئاریشەدارێکی زمانی کۆمەڵایەتی دەروونی) بە چەشنی جۆراوجۆر ئەژماردەکرێت، ئەمە سەرەڕای ئەوەی چۆنێتیی میکانیزمی دابەشبوونی ئەم سێ پرۆسەیە بەسەر هەرسێ یادگەکەدا بە پێی (جۆری زانیاری، خایاندن، سەرنجدان و بەها)ی زانیارییەکە دەگۆڕێن، بە واتایەکی تر پێکەوە کارکردنێکی چڕ و نەبڕاوە و تا ڕادەیەکیش بێسنوور لە نێوان هەرسێ یادگەکەدا هەیە بەمەبەستی ڕاپەڕاندنی چالاکانەی سێ پرۆسەی ئاماژە پێدراو، لەلایەکی ترەوە بە پێی جۆری زانیارییەکان یادگەکان دابەشدەبن بەسەر ئەو تایبەتییانەی، کە زانیارییەکانی ناویان هەڵیانگرتووە .

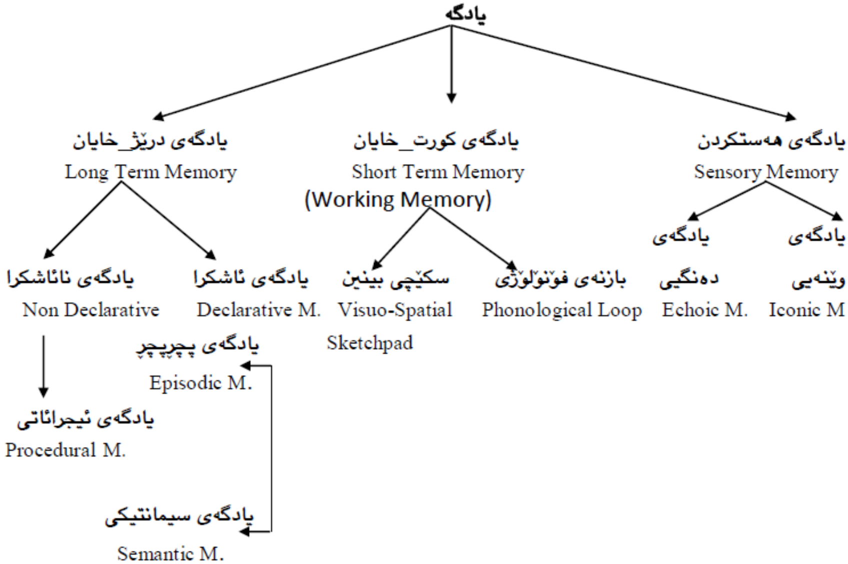

هێڵکاریی (١) بڕوانە ئاڤێستا کەمال مەحموود (٢٠١٢)

وەک لە هێڵکــاریی (١)دا ئاماژەمــان پێــدا یــادگەی درێژخایــان دابەشدەبێت بەسەر چەند جۆرێک یادگەدا، کە ئەوانیش بریتین لە (یادگەی ئاشــکرا) و (یــادگەی نائاشــکرا)، کە ئەمــیش (یــادگەی ئیجرائــاتی) لەخۆدەگرێت و یادگەی ئاشکراش دابەشدەبێت بۆ (یادگەی سیمانتیکی و یادگەی پچڕپچڕ) و جەختی ئەم لێکۆلینەوەیە پەیوەست بە زمانی دایکەوە لەسەر یادگەی پچڕپچڕە.

١-١- ڕەهەندی سایکۆ_درکپێکردنی یادگەی پچڕپچڕ

یـادگەی پچڕپچـڕ یـارمەتی تـاک دەدات، کە ڕووداوەکـانی پێشـووی ژیـانی سـەرلەنوێ کۆبکـاتەوە و هەر لەبەرئەمەشـە بە یـادگەی کەسـیش ناودەبرێت Autobiographical memory چونکە زانیارییە کەسییەکان وەک جۆرێک لە ئەرکی یـادگە جێبەجێدەکات، هەر بۆ ئەمەش زانیـاری و بـابەتە کەسـییەکان بە چەنـد شـێوەیەک لە پرۆسـەی درکپێکردنـدا بـۆ

بەدەستهێنانەوەی زانیارییەکان (لێرەدا مەبەست لە زانیارییە زمانییەکان)ە کاردەکەن لەوانەش:

١. بانگکردنەوەی ئازاد: بانگکردنەوەی زانیارییەکانە بەبێ گوێدانە ڕیزبەندی هەڵگرتنی زانیارییەکان.

٢. بانگکردنەوەی زنجیرەی: بانگکردنەوەیە بەهۆی ڕیزبەندیی زانیارییەکانەوە.

٣. ئاماژەی بانگکردنەوە: بەهۆی کاتیگۆرییەوە یاخود بەهۆی کێش و سەرواوە.

٤. هەڵبژاردەی ئازاد: لە ڕێگەی بەکارهێنانی ئاماژەکانی (بەڵێ و نەخێرە)وە و ئەرکی ناسینەوە دەبینێت.

٥. هەڵبژاردەی لە بری: یان X یان Y هەڵبژێرە.

هەروەها ئەم یادگەیە پەیوەندییەکی بەهێزی هەیە لەگەڵ یادگەی سیمانتیکیدا و لەوەوە بونیادی چەمکە گشتییەکان وەردەگرێت و بە شێوەیەکی ئاگایانە یاخود نائاگایانە هەڵیاندەگرێت. تولڤینگ و دۆنالدسۆن (Tulving , E. and Donaldson , W, 1972: 381-403)دەڵێن "ئەم دوو یادگەیە بونیادێکی باڵای تۆڕی چەمکیی وشە و وێنەین، کە دەتوانن بەیەکدا بچن و کارلێکبکەن بەمەبەستی هێنانەوەی ئەزموونە باو و تاکگەراییەکان"، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا ئەم دوو یادگەیە لەیەک جیاوازن بۆ نموونە:

١. جیاوازن لە تایبەتمەندیی زانیارییە هەڵگیراوەکاندا هەرچەندە جۆرەکەشیان درێژخایان بێت.

٢. جۆری ڕووداو ڕەچاودەکرێت لە کاتی تێکردنی هێما و جفرەکاندا.

٣. هەلــومەرج و بەدواییەکــداهاتن و بەدەســتهێنانەوەی ئەگەرێتــی زانیارییەکان لەیەکیان جیادەکاتەوە.

٤. لەکـاتی ئامـاژەدان و پشتبەسـتن بە کۆگـای زانیارییەکـان هەردوو پێـڕەوەکە پـێکەوە کـاردەکەن، بەڵام ڕەنـگە فراوانبـوونی کۆگـاکە پشـت بە یەکێکیان ببەستێت بۆ نموونە پەیوەست بە زمـانەوە زانیـارییە زمانییەکـان و ڕێزمــان لە یــادگەی ســیمانتیکیدایە، بەڵام توانــای ڕەوانــی و ســەلیقەی زمـانیی کەسـێک لە ڕێگەی ئەزمـوونی خوێـدن و خوێـندنەوەی خـۆیەوە دەچێتە یادگەی پچڕپچڕەوە.

ئەو بیــرەوەری و یادگارییــانەی پشــت بە زانیــاریی کــۆکراوەی پچڕپچـڕی کتـوپڕی نێـو ژیـانی تـاکەکەس دەبەسـتن و بە جـۆرێکیش لە جۆرەکان بنەماکەی ئاوێتەیەکی پچڕاو لە گشتە واتە ئەزمـوونی کەسـییە و بابەتی نییە و تەنانەت گەر لە کۆمەڵیشدا ڕوویدابێت مۆرکی تاکگەرایانەی پێوەیە و لە کاتێکی دیاریکراو و شوێنێکی تایبەتدا بۆ تاک و لەسەر تاک و بەسـەر تاکدا ڕوودەدات، هەر لەبەر ئەمەشـە کۆنوەی و پلەیدیل (٢٠٠٠) Conway & Pleydell پێشنیازی ئەوەیانکردووە، کە "یـادگەی پچڕپچڕ پشتدەبەستێت بە پێرەوی یادگەی خـودی Self –Memory System) (SMS و کە ئەمیش چەمک و کردەی داڕشتەکانیان لە کۆزانیاریی کەسی و کارکردنی خودییەوە وەردەگرن. "

یـادگەی پچڕپچـڕ (یـادگەی کەسـی) پشـت بە دوو بنەمـای سـەرەکی دەبەسـتێت لە لێکـدانەوە و پـۆلکردنی ئەزموونەکانـدا ئەوانـیش بـریتین لە: یەکەم (بنچینەی کۆزانیاریی کەسی)، کە جەخت لەسەر کۆزانیـاریی کەسـی دەکــاتەوە و پرســیار لەســەر خــود دەکــات وەک (خــود چیــیە؟، خــود

چیبووە؟، خود دەبێت چی بکات؟ و خود چی لێدێت؟) هەر بۆیەش پۆلێنی خود دابەشدەبێت بۆ (قۆناغەکانی ژیان، ڕووداوە گشتییەکان و ڕووداوە تایبەتەکان)، دووهەم بریتییە لە کارکردنی خودی واتە پەیوەندی بە دیاریکردنی ئامانج، وێناکانی بۆ ژیانی خۆی و هیواکانی تاکەوە هەیە، هەر بۆیە جێبەجێکارییەکانی هەڵگرتن لە ئەم یادگەیەدا بەسەر چەند جۆرێک ئەرکدا دابەشدەبێت لەوانە:

١. ئەرکی هەڵگرتنی زانیاریی کەسی و خودی وەک (ناوت چییە؟ لەکوێ لەدایکبوویت؟ ناوی دایکوباوکت چییە؟ ....هتد)

٢. ئەرکی کۆپیکردنەوەی ئەو بابەتانەی ڕوویانداوە وەک خۆیان و دووبارەکردنەوەیان لە ژیانی داهاتوو قۆناغەکانی داهاتوودا.

٣. ئەرکی بونیادنانەوەی بابەتەکان بۆ ئەو ناوەرۆک و کرۆکانەی، کە بەمەبەست قسەکەر بەرهەمی هێناون یاخود بونیادنانی ئەزموونی نوێ لەسەر ئەزموونە کۆنەکان.

٤. ئەرکی جیاکردنەوەی بابەت و ئەزموونە گشتییەکان لە بابەتە گشتگیرەکان.

٥. ئەرکی دیاریکردنی بابەتە پۆلکراوەکان، کە ئەمانیش خۆیان لە ساتی یەکەمی پەیپێبردنەکاندا دەبیننەوە واتا دیاریکردنی ئەو بابەتانەیە، کە پێشتر وەرگر پێیان ئاشنایە بەمەش ئەم کایەیە دەبێتە ڕەهەندێکی ناوەکی و پەیوەندیی بە بڕی ئەو زانیاریانەوە هەیە، کە وەرگر هەیەتی و لە ئەرک و پۆلکردنەکەدا بەکاریاندەهێنێت.

٦. ئەرکی چاوەڕوانی و چاوەڕوانی لێکردن، کە خۆی لەو پەیوەندییانەدا دەبینێتەوە، کە وەرگر چاوەڕێی دەکات لەوانی دیکە.

٧. ئەرکی خۆگونجاندن لەڕێگەی بەکارهێنانی لێهاتووییە کۆمەڵایەتی و سایکۆلۆجییەکانەوە.

لایەنی کۆمەڵایەتی و تێکەڵبوونی ناو کۆمەڵ کاریگەریی تووندیان هەیە لەسەر ئەم یادگەیە و بەدەستهێنانەوەی زانیارییەکانی، چونکە تاک لە ناو کۆمەڵدا ئەزموونە دەروونییە_کۆمەڵایەتییەکانی ئەنجامدەدات و بۆ ئەمەش پێناسەی کەسایەتی دەبێتە جۆرێک لە پێناسەکانی ئەم یادگەیە، لەلایەکی ترەوە لایەنی سۆزداری دەسەڵاتدەگرێت بەسەر ئەم یادگەیەدا و ئاڕاستەی پێناسەی کەسی و زانیارییە تایبەتەکانی ئەزموونە تاکگەرایانەکان دەکات بەمەش سۆز کاریگەریی پتەوی دەبێت لەسەر تۆمارکردن، بیرکەوتنەوە و بەدەستهێنانەوەی یادەوەرییەکان، چونکە ئەو زانیاریانەی پەیوەستن بە سۆزەوە زیاتر چالاکدەکرێن و زیاتر سەرنجیان لەسەرە.

١-٢- ڕەهەندی بایەلۆژیی یادگەی پچڕپچڕ

یادگەی پچڕپچڕ پێڕەوێکی دەماری درکپێکراویش بۆ ئەو چەشنە زانیاریانە دەناسێنێت، کە ڕۆژانە مرۆڤەکان ڕووبەڕووی دەبنەوە و هەوڵدەدات لە ڕێگەی شیکردنەوەی چۆنێتیی کارکردن و شوێنی ئەم یادگەیە هەم جێکەوتەی هزری مرۆڤ دیاریبکات و هەم چارەسەر بۆ ئاریشەدارانی لەبیرچوونەوەamnesia (کە ئەمانیش جۆریان زۆرە لە گرنگترینیان Retrograde amnesia Anterograde amnesia) بدۆزێتەوە، هەروەک(1993) Tulving, E دەڵێت" پێڕەوێکی یادگەیی دەماریی درکپێکراوە و یارمەتی تاکەکان دەدات بابەتە تایبەتییەکانیان بیربکەوێتەوە. "

بنچینەی کۆزانیاریی یادگەی کەسی لە کارکردنی کۆمەڵێک تۆڕ پێکهاتووە، کە لە پلی پێشەوە، لاجانە پل و پشتەپلدایە و زۆربەی کارە ئەبستراکتەکانی لە پلی پێشەوە و لاجانەپلدا دادەڕێژرێن و وەرگرتنی هەستی و پەیپێبردن لە تۆڕەکانی پشتە پلدان لەگەڵ لاجانە پل و زیاتر هەژموونی لای ڕاستی مێشک دەستی بەسەردا دەگرێت، بەڵام هێنانەوەی زانیارییەکان بەهۆی لای چەپی تۆڕە دەمارییەکانی مێشکەوە دەبێت بەتایبەت چرچولۆچی سەرەوەی پێشەوەی ناوچەوانەپل و چرچولۆچی ژێرەوەی پشتەوەی ناوچەوانە پل.

هەژموونی گشتیی (Domain-General) کە بریتین لە سەرنجدان و یادەوەرییەکان یارمەتی چالاکبوونەوەی تەرزی هەژموونی تایبەتی (Domain-Specific)دەدەن و گرنگترین هەژموونی تایبەتیش لەم یادگەیەدا بریتییە لە سۆز و پرۆسەکانی پەیپێبردن.

٢- سۆز لە چێوەی کۆزانیاریی ناو یادگەی پچڕپچڕدا

وەک پێشتر ئاماژەمان پێدا یادگەی پچڕپچڕ یاخود یادگەی کەسی هەڵگری زانیارییە تایبەتەکانە، کە تاکێک لە تاکێکی تر جیادەکاتەوە بە هەموو وردەکارییە ناوەکیی و دەرەکییەکانییەوە، یەکێک لە گرنگترین ئەو دیاردە و پرۆسانەی لەم یادگەیەدا وەک بارێکی خودی ڕوودەدات و هەڵوێستی تاک لەبارەی ڕووداوەکان دیاریدەکان پاشان لەوەشەوە کۆمەڵێک زنجیرە ڕووداو بەدوای خۆیدا دەهێنێت بریتییە لە سۆز (emotion)، کە ئەم ڕەهەندە پانتاییەکی فراوانی لە یادگەی کەسیدا داگیرکردووە و وەک پێرەوێکی درکپێکردن، ناسینەوە و مامەڵەکردن لەگەڵ تێکردەکاندا دەناسرێت.

٢-١- سۆز و بونیادی کۆزانیاری

ویلی جەیمز (١٨٩٠) While James پێی وایە " سۆز کاریگەری لەسەر دروستکردنی ئەزموون لە یادەوەریدا هەیە و پێی وایە نیشانەکانیشی لەسەر مێشک بەجێدەهێڵێت " هەروەها جانێت (١٨٨٩) Janet وەها پێناسەی سۆز دەکات، کە " ئەوانەی توشی شۆک دەبن کاریگەری لەسەر یادگەی کەسییان دروست دەبێت " لە کاتێکدا فرۆید (١٩١٠) دەڵێت سۆزە نێگێتیڤەکان کاریگەری بەهێزیان هەیە و وادەکەن باش دەستمان بە فاکەڵتی ئاگا نەگات"، لە ساڵی ١٩١٩ لازرۆLazaru و ١٩٣٣ مەییر Meyer پێیان وابوو وشەی سۆز وشەیەکی نازانستییە، بەڵام دواتر بەکارهێنانی وشەکە پەرەی سەند و قاڵبێکی زانستی لە سایکۆلۆژیای بەراوردکاریدا بە خۆیەوە بینی بەتایبەت کاتێک باس لە کەیسەکانی (شەڕ، ئەشکەنجەدان و لاقەکردنی منداڵان) کرا.

بە گشتی چەند لایەنێکی بایەلۆژیش کار لەسەر دروستبوونی سۆز دەکات لە گرنگترین ئەو لایەنانە:

١. تێکچڕژانی ڕۆڵی ئەمیگدالا Amygdala، پەیوەندییەکی تەواو هەیە لە نێوان چالاکییەکانی ئەو بەشەی مێشک لەگەڵ دەرخستنی سۆزدا پاشان دیاریکردنی یادەوەری لە یادگەکاندا و هەر بەرکەوتنێک لەم بەشەدا گرفت لە یادگە و سۆزیشدا دروستدەکات، بەڵام ئەم بەشەی مێشک تەواو دەستناگرێت بەسەر سۆز لە یادگەکاندا بۆ نموونە کێشەی ئەم بەشەی مێشک وادەکات کەسەکان نازانن چۆن سەرنجبدەن و جۆری سۆزی خۆیان بۆ ئەو یادەوەرییە دیاریبکەن واتە سەرکەوتوو نابن لە دیاریکردنی جۆر و بڕی سۆزەکەدا بەمەش ناتوانن هەڵوێستی خۆیان بەرانبەر ئەو ڕووداو و زانیارییانە دیاریبکەن هەرچەندە ئەو یادەوەرییە کەسیش بێت و بە توندی پێیانەوە پەیوەستبێت .

٢. کیمیای خوێن، کە لە چەند شوێنێکی مێشکەوە هاندەدرێت لەکاتی دەربــــڕین و ئەزمـــوونکردنی بـــابەتێکی ســـۆزدا، ئەمـــانەش یـــان ڕێگریImpairs Memory یان گەشەسەندنیPromotes Memory یادەوەرییەکانی ناو یادگە دروستدەکەن.

ریبنسـون و سوانسـۆن (Ribnson,J. & Swanson ,K, 2011)ئەوەیـان ڕوونکـردووەتەوە، کە بە پێی کـات دەسـتپێداگەیشـتنەوەی یـادگەی پچڕپچـڕ گرانتـر دەبێـت و بەبەکارهێنـانی یـادگەی سـیمانتیکی و سـۆزەکانی ڕابـــردوو تـــاک دەتوانێـــت جێپێـــی زانیـــارییە کەســـییەکانی زیادبکات.

٢-٢- میکانیزمەکانی کارکردنی سۆز پەیوەست بە یادگەی کەسییەوە

لەناو یادگەی کەسیدا ڕووداوی زۆر هەن، کە لەسەر بنەمای (کات، شوێن، کەس و بابەت) بەیەکەوە بەستراون، بەڵام ئەم پێکەوە بەستنانە بەندەکانی نێوانیان لاواز دەبێ ئەگەر هەستکردن بە ئینتیما و سۆزدارییان لەگەڵدا نەبێت، هەر ئەمەشە وا دەکات تاکەکان بتوانن پێکهاتەیەکی ئاڵۆزی ســـۆزداری کۆزانیارییەکانیـــان لەســـەرخۆیان و ئەوانەی دەروبەریـــان نیشـانبدەن، کە دواتـر کـاریگەریی گرنگـی لەسـەر ژیـانی کـۆمەڵایەتی و توانســـتی ئەکادیمیـــان هەیە، چـونکە بە پێـی (ســـالمون و کـۆنرۆی) (Salmon,K.&Conroy,R., 2009) هەموو جۆرە ئەزموونێکی سۆز و تاکگەرایانە ڕێگە خۆشکەرە بۆ گەشەکردنی یادگەی کەسیی، بە واتـایەکی تـر دەزگـاگەرایی و هاوبەشـێتی نێـوان سـۆز و یادگەکـان دەبێـتە هـۆی گەشەسـەندنی تێگەیشـتن و هەڵسـەنگاندن، چـونکە بەهۆیـانەوە ئـاوەزداری چەنـدەها سـتراتیژییەت دەگـرێتەبەر بـۆ هەڵکردن لەگەڵ ئەو ئەزموونـانەی تاکەکە پێیدا تێپەڕیووە بە شێوەیەکی ئەرێنی بێت یاخود نەرێنی.

هـۆڵمز (١٩٩٠) Holmes پێـی وایە، یـادگەی کەسـیی هـایلایتی کاریگەری و هەڵچوونەکان دەکات بەمەبەستی ئەوەی شتە کەسییەکانمان زیاتر بیربکەوێتەوە هەروەها بە پێی (پلیدیل و پییرس) (& Conway Pleydell - Pearce, 2000) داتـا کەسـییەکان لەگەڵ پێـڕەوی یادەوەرییە خودییەکانSelf-Memory System ڕوودەدەن، کە ئەمیش هەردوو کـارکردنی خـودیworking self و بنچینـەی کۆزانیـارییە کەسییەکانAutobiographical Knowledge base لەخۆدەگرن، کە یەکەمیـان هەڕەمێکـی ئـاڵۆزی چـالاکی ئامـانجە تـایبەتە کەسـییەکانە و دووهەمیشیان هەموو ئەو کۆزانیارییانە لەخۆدەگرێت، کە لە ژێر زاراوەی (تـایبەتی)دا هەڵگیـراون وەک) قۆناغەکـانی تەمەن، یـادەوەرییە هەستییە-پەیپێبـراوە پچڕپچڕەکـان (Sensory-perceptual episodic memory) هەمووشـیان پـێکەوە بە دروسـتەی کۆزانیـارییەوە بەستراونەتەوە.

یـادەوەرییە کەسـییە تایبەتەکـان بە چەمکـدەکرێن وەک تەرزی چـالاککراوی سـۆز و بنچینـەی کۆزانیـاری پاشـان جـۆری ئەو سـۆزە هەڵگیـراوەی لەگەڵ کۆزانیـارییەکەدا هەڵگیـراوە و بەچەمککـراوە (ئەرێنـی بێـت یـاخود نەرێنـی) بـڕی چەسـپاوی و بەدەسـتهێنانەوە زانیارییەکـان دیاریدەکات لە سنووری ستراتیژیەتی خۆگونجاندنی تاکەکاندا، بۆ نموونە گرنگیدان بە زمانی دووهەم لە بری زمانی یەکەم خۆگونجاندنێکی نەرێنی بـۆ زمـانی دایـک لە ڕووی سـۆزەوە دەنەخشـێنێت بەمەش زمـانی دایـک (مەبەسـت زمـانی کـوردییە) یەکێـک لە سـتراتیژەکانی خۆگونجانـدنی بـۆ بەکاردێت وەک(ڕقلێبوونەوە، فەرامۆشکردن، پشتگوێخستن، بێزرخبوون)، لەم پنتەشـەوە و پەیوەست بە زمـانەوە مـامەڵەکردنی زمـانی کـوردی بەم شێوەیەی ئێستا کاردەکاتە سـەر یادگەی کەسی و ئەرکدارییە سۆزییە-کۆمەڵایەتییەکـان و نەوەکـانی داهـاتوو خۆیـان بەدووردەگـرن و

وەڵامـدانەوەیان بەهێزنابێت بـۆ زمانەکەیـان، بنەمـای ئەم گریمانەیەشـمان پشتی بە چەند بەڵگەیەک بەستووە لەوانە:

١. بەخشـین و پێدانی کۆد و ئامـاژەی نەرێنـی بە خـود سـەبارەت بە زمانەکەی.

٢. بەشـداریکردنی کـارێکتەر و سـۆزی نەرێنـی لە نێـوان هاوزمانانـدا سەبارەت بە زمانەکەیان.

٣. هەسـتکردنی قسـەپێکەرانی زمـانەکە بە تێـپەڕین بە تـاقیکردنەوەی زمانەکەیانــدا و دیــاریکردنی ئەنجــامی تاقیکردنەوەکــان بە گەشــەکردنی زمـانی دووهەم (زمـانی ئینگلیـزی) و پەراوێزخسـتنی زمـانی دایک(زمـانی کوردی).

٤. وەسـتان لە بیرکـردنەوەی ئەرێنـی لەبـارەی زمـانی دایـک (زمـانی کوردی) وادەکات خودی زمانەکە جێی بایەخ نەمێنێت و یـادگەی سـۆزیش بیربیچێتەوە.

بە پێی(Williams,H.Conway,M.&Cohen,G, 2008) (سـۆز) لە پرۆسەکردنی یادگەی کەسیدا و لە پرۆسەکردنی زانیارییەکاندا بە سـێ میکانیزم کاردەکات:

١. **هەڵاوێرکردنی سەرنجدان:** ئەوەی سۆز دەیوروژێنێت لە هەڵگرتنی زانیاریـدا وردەکارییەکـانی زیـاترە لە زانیـارییە بێلایەنەکـان، وەک زمـانی دایـک و بەسـتنەوەی بە سـۆزی دایکـایەتییەوە و هەڵگرتنـی پیـرۆزییەکەی جیـاوازی دەکـات لە زانیارییەکـانی زمـانی دووهەم، کە ئەمەی دووهەمیـان زیاتر دەبێت وەک زانیارییەکی بێلایەن دەربکەوێت، هەرچەنـدە لە ئێسـتای زمانی کوردیدا ئەم هاوکێشەیە پێچەوانە بووەتەوە و سۆز زیاتر ئاڕاسـتی

زمـانی دووهەم (زمـانی ئینگلیـزی) کـراوە، ئەمە سـەرەڕای ئەوەی گرنگـی بابەتەکە وایلێدەکات وردەکارییەکانی لە پڕۆسەکردنی زانیارییەکاندا زیـاتر بەدەستبهێنرێنەوە.

٢. پڕۆســــەکردنی گرنگتـــرین: پەیوەنـــدی بە جەختکـــردنەوەوە و چاولێنەتروکاندنەوە (مەبەست لەم زاراوەیە پەرتەوازنەبوونی سـەرنجدانە) هەیە، کە پێشـی دەگوترێت تروکاندنی سـەرنجدان Attentional Blink واتە جەختکـردنەوە لەسـەر زمـانی دووهەم لە ئێسـتای زمـانی کوردیـدا و نەتروکاندنی سەرنجدان لێی لە هەموو بوارەکاندا.

یـــادگەی کەســـی لە ڕاســـتیدا ئێجگـــار ئـــاڵۆزە و بەردەوام خـــۆی بەرهەمـدەهێنێت لە ڕێگەی پەیوەنـدییە کەسـییەکان و ئامـاژە سـۆزدارییە تاکگەراییەکـــانەوە هەروەهـــا لە ڕێـــگەی پەیوەنـــدییە کۆمەڵایەتییەکـــانەوە جارێکی تر لەگەڵ بونیادی سۆزداریدا تێکەڵدەبێتەوە.

٣- جێپێکانی یادگەی سۆز لە دیاریکردنی ناسنامەی زمانی دایکدا

بنچینەی کۆزانیـاریی کەسـی لە یـادگەی پچڕپچـڕدا سـەنگێکی گەورە دەبەخشـێتە سـۆز و میکانیزمەکانی بنەمـای جیـابوونەوەی زانیارییەکـان و پۆلێنکردنیـان لە یادگەی پچڕپچـڕدا، چـونکە یـادەوەرییە سـۆزدارییەکان وا دەکەن هێمـا و کـۆدە (پەیپێبراوەکـان لە کەناڵەکـانی هەسـتەوە) بە باشـی بیـربێنەوە، لەلایەکـی تریشـــەوە زانیـارییە سـۆزدارییەکان بەلەســەرخۆیی پڕۆســەی لەبیرچوونەوەیـان بەســەردێت و بـابەتە بێلایەنەکـان لە سـۆز زووتـر بیـردەچنەوە، هەرئەمەشـە وادەکـات زانیـاریی کەسـی تـێکەڵاو بە سۆزی بەهێز گرانتـر بیـربچێتەوە و ئەم بـابەتە بـۆ زمـان و پێگەگەی، کە بۆی تەرخاندەکرێت لە هزردا گونجاو بێت.

٣-١- جیاکەرەوە زمانییەکان لە نێوان زمانی دایک و زمانی دووهەمدا

پەیوەســـت بە زانیـــارییە زمانییەکـــانەوە هەرچەنـــدە لە یـــادگەی سیمانتیکیدا هەڵدەگیرێن وەک ڕێزمان و فەرهەنگ، بەڵام لە هەمانکاتیشدا یادگەی پچڕپچڕیش لەگەڵیدا کاردەکات بەتایبەت لەو لایەنەوە، کە سۆزی قسەپێکەری زمانەکە دیاریدەکات بەرانبەر زمانەکە و وایلێدەکات پێڕەوی درکپێکردن و ئەزموونە تایبەتییەکانی ئاڕاستە بکات.

نۆبۆتا و سیگنسالەر (Nobui Ohta , B. & Siegenthaler,A, 2006)دەڵێن "بابەتەکان (بە تایبەت زانیارییە زمانییەکان) پەیوەست بە سۆزەوە لەناو یادگەدا جێی بەجێدەهێڵن و بە شێوەیەکی لەخۆوەی پەیوەنـــدییەکانیان بەپێـــی زۆری و کەمـــی لایەنـــی ســـۆزدارییەکەیان ڕێکدەخەن، بۆ ئەمەش دوو چەشن پەیوەندی دیاریکراوە: ١. پەیوەندییە نێوەندگیرییەکان ٢. پەیوەندییە کاتییەکان (دواتر لە لە مۆدێلی لێکدانەوەی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا چەشنی دووهەمیان بە (پەیوەندییە دراوسێیەتییەکان) ناودەبرێت)."

(Harris , C., Gleson,J. and Aycicegi,A, 2006: 257-311)ئەو ڕێگایانەی، کە سۆز دەبەستنەوە و دیاریدەکەن بە ناوەکیی بوونی زمانەوە بەم شێوەیە:

- زمانی دایک زیاتر سۆزدارانەیە بەدەر لە هەموو زمانەکانی تر.

- تەمەنی زمانپژاندن گرنگە بۆ دەرخستنی سۆزداری زمانیی.

- ئەو زمـانەی پســپۆڕی زیـاتری لەبـارەوە هەیە ســۆزهەڵگرترە و کاتێک توانای زمانیی زمانێک زیاتردەبێت سۆزداری بۆی زیاتر دەبێت بەمەش هێزی سۆز زیاددەکات.

بەڵگەکـان لەسـەر پـتەوی، مـانەوە و خـۆڕاگرتنی زمـانی کـوردی پەیوەست بەمامەڵەکردنی سۆزدارانەی قسەپێکەرانی (تا ئێستا) زۆرن لە گرنگترینیان:

١. بەکارهێنانی دەستەواژە و وشـە تابووەکان: بەکارهێنانی تـابووە زمانییەکان بە شێوەیەکی بەهێز بەڵگەیە لەسەر سۆزداری بەرانبەر زمانی بەکارهێنراو، چونکە وشە تابووەکان هەڵگری چەندین بارگەی سۆزدارین لە هۆش و نەستی تاکەکان و دەردراوی تێڕوانینی تاک و کۆمەڵن لەسەر بابەتە تابووەکان ئەمەش بەو واتایە دێت، کە تاچەند وشە و دەربڕاوە تابووەکان لەسەر ڕەفتار و دونیابینی بەبەهێزی کاریگەری دروستبکەن ئەوەندە زمانەکە سەرکەوتوو بووە لە گەیاندنی ئەو هەستەی تاک دەیەوێت لەبارەی ئەو بابەتە بیگەیەنێت و لە بەرانبەریشدا کاردانەوە و تێگەیشتنی بەهێزی گوێگر جێگە و بڕی دەست بەسەراگرتنی زمانەکە بەسەر هزریدا دەردەکەوێت، چونکە ئەم کار و کاردانەوەیە دەبنە ڕەنگدانەوە و دەرخستنی ئەوەی چۆن وشە هەستییە زمانییەکان کاریگەرییان هەیە لەسەر دروستکردنی سۆز لە یادگەی پچڕپچڕدا، ئەمەش لە ڕێگەی:

أ. پەیوەندی لە نێوان هاندەرە سۆزییەکان و زانیارییە ناوەکییە زمانییە تایبەتەکاندا هەیە سەرباری زانیارییە گشتییەکان.

ب. پەیوەندی لە نێوان هاندەرە سۆزییە تایبەتەکان و دیاریکردنی پێگەی زماندا هەیە.

پەیوەست بەمەشەوە (Harris, C.L., Gleason, J.B., & Aycicegi, A, 2006) تاقیکردنەوەی وەڵامدانەوەی خۆگونجاندنی پێست (Skin Conductance response)ی کردووە لەسەر کۆمەڵێک

جووت_زمان بۆ ئەوەی نیشانیبدەن، کە تا چ ڕادەیەک دەربڕاوە هەستییە زمانییەکانی زمانی دووهەم جێی بە دەربڕاوەکانی زمانی دایک شلۆقکردووە و ڕادەی کەمی کاردانەوەی پێست بۆ دەربڕاوە هەستییە تابووەکان لە زمانی دایکدا ڕادەی لەدەستدانی زمانەکە دەگەیەنێت .

٢. وەلامدانەوەی میتافۆر: میتافۆرەکان دەبنە هۆی گەیاندنی واتای چڕ و چەمکی ئاڵۆز بەهۆی دروستکردنی ڕێڕەوی نوێ بۆ زانیارییەکان و هەڵێنجاندنی واتا کاریگەرەکان، هەربۆیە لە پرۆسەکردنی زماندا تەنها وشەکان نین، کە ڕەفتاری سۆزداری و یادەوەری کەسی دیاریدەکەن بەرانبەر زمانێکی تایبەت، بەڵکو میتافۆرەکانیش هەمان کاردەکەن و هەستی (ئەرێنی یان نەرێنی) بە پێی ناوەرۆکی میتافۆرەکە دەگەیەنن تاوەکو ئەم ڕێرەوە نوێیانە (کە میتافۆرەکان دروستیدەکەن) بەهێز و کاریگەربن و لە ڕێگەی زمانی یەکەمەوە زیاتر بگەیەنرێن و سانایانەتر درکیانپێبکرێت، ئەوا پێگەی ئەو زمانە لە نەخشەی هزریدا بەرزدەبێتەوە و پێچەوانەکەشی ئەوە دەردەخات، کە پلەی ئەو زمانە لە سەرەولێژیدایە و ئەو هەست و سۆزەش، کە هەیەتی یان دەیگەیەنێت لە هزردا کەمدەبێتەوە.

٣. زمانی خۆشەویستی: ئەم بەڵگەیە پەیوەستە بە کرۆکی پرسیاری (ئایا هەندێک زانیاریی زمانی تەقینەوەی واتا و چەمکەکەی پەیوەست نییە بە سروشتی زمانەکە و ئەو ژینگەیەی تێیدا بەکاردەهێنرێت؟) بۆ نموونە بەکارهێنانی وشەی (خۆشەویستی) و دەربڕاوەکانی تر وابەستەی ئەو هێزەن، کە زمانەکە دەیبەخشێت بە قسەپێکەرەکانی و لە ئێستای زمانی کوردیدا هێشتا دەربڕینەکانی خۆشەویستی پارێزگارییان لە خۆیان کردووە لەبەرانبەر زمانی دووهەمدا، بەڵام کاریگەریی تۆڕی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و نمایشی زنجیرەکانی کەناڵە بینراو بیستراوەکان تا ڕادەیەک دەیەوێت پایەی زمانەکە بلەرزێنێ ئەگەر چی دەبێت بەردەوام

پرسیاری ئەوە بکەین ئایا قسەپێکەری زمانی کوردی تا چەند هەست بە ئاسوودەیدەکات کاتێک دەیەوێت هەستەکانی خۆشەویستی بە زمانی دایکی دەرببرێت؟، چونکە ئەو زمانەی یەکەمجار پێی فێردەبین و زمانمان پێیدەپژێت هەستێکی قووڵ هەڵدەگرێت و لایەنی سۆزداریی بەهێزە، بەڵام هاوردەکردنی کلتوری و زمانیی ڕەنگە شوێنپێی زمانی دایک بسڕێتەوە و لەبری وشەکانی زمانی یەکەم وشەکانی زمانی دووهەم وەک گەیەنەرێکی بەهێزتری سۆز و خۆشەویستی بەکاربهێنرێت.

٤. بەکارهێنانی لە بواری فێربووندا: بە پێی (دیویل و دیگنەر) DEWAELE , DEGNER(٢٠١١) سەرەتاکانی زمان هەروەک سۆز لەیەک کاتدا گەشەدەکەن، هەر بۆیە ئەو وشانەی لە سەرەتادا فێریان دەبین زیاتر بەپێرەوی مێشکەوە دەبەسترێنەوە لەگەڵ ئەمەشدا زمانی دووهەم دەتوانێ سۆزداربێت بە تایبەت ئەگەر زۆر بەکاربهێنرێت، نرخی پێبدرێت و لە پرۆسەی پەروەردەکردندا باڵا بکرێت، بۆ ئەمەش زمانی کوردی لە ئێستادا ڕووبەڕووی قەیرانێکی ڕاستەقینە دەبێتەوە، ئەگەرچی هێشتا بە شێوەیەکی ڕەها لە بواری فێرکردن و پەروەردەدا لانەبراوە، بەڵام زۆر لە پێگەکەی کەمکراوەتەوە و قوتابیانیش ئەو سۆزە قووڵەیان بۆی نەماوە بەڵکو وەک بابەتێکی سەربار و ناپێویست لێیدەڕوانن و بەمەش لە پلەی زمانی دایکەوە بۆ پلەی پەنابەرێکی نەویستراو دابەزێنراوە، بە تایبەت کاتێک زمانی دووهەم لە نێو پۆل و لە دەرەوەی پۆلدا بەکاربهێنرێت بۆ نموونە قوتابیان و خوێندکاران چەندین ڕستەی لەم شێوەیە دەردەبڕن:

أ. کوردی بۆ بخوێنین؟

ب. کوردی زیادەیە، ئەوەنییە ئەزانین قسەی پێبکەین.

ج. کوردیمان بۆ چییە؟

ڕســـتەکانی (١،٢،٣) دونیـــابینی و ســـۆزی ئەو خوێنـــدکارانە لە یـــادگەی کەســـییاندا دەردەخـــات و ئەوەش ڕوونـــدەکاتەوە، کە کاتێـــک بە تەرزێکـی ئاخـاوتنەوە پەیوەسـتدەبین (وەک زمـانی ئینگلیـزی) ئەوا دەبێت ئێمە پێشتر نموونەی زۆرمان لەسەری وەرگرتبێت و بە شـێوەیەک، کە لە ڕووی سایکۆلۆجیشەوە پەیوەست ببین پێوەی و هەر ئەمەشـە جۆرێک لە ئالوودەبوون بە زمانی دووهەمەوە، بڕێکی زۆریش لە هەڵچوونە سۆزییە ئەرێنییەکـان لەگەڵ خۆیـدا بـۆ زمـانی دووهەم دەهێنێت و بە شـێوەیەکی لەخۆوەیش بەها و سۆزی ئەرێنی بۆ زمانی دایک کەمدەبێتەوە.

٣-٢- مۆدێلی جێپێ و ناسنامەی زمانی دایک لە پەیکاڵبوونی یادگەی پچڕپچڕ و دەسەڵاتی سۆزدا

جێپێی پچڕپچڕ یان کتوپڕی پەیکاڵترین و پەسـەندترین تیۆرییە بۆ لێکدانەوەی چۆنێتیی جێگیرکردنی ئەزموونەکان لە ناو یادگەدا و بەتـایبەت یـادگەی پچڕپچـڕ و سـەرهەڵدانەکەی لە سـایکۆلۆجیای درکپێکـردنەوەیە لەلایەن شـیفرین و ڕایجمارکەرسـەوە Raaijmarkers & Shiffrrin (1992) و دواتـــر لە کـــایەی زانســـتی زمـــانی دەروونییـــدا ســـوودی لێوەرگیراوە و ئەوەیان خستووەتەڕوو، کە هەمـوو ئەزموونێک جێپێیەکـی پچڕپچڕ و تایبەت لە یادگەدا بەجێدەهێڵێت.

بەپێی تێڕوانینی میکولانین (Mikkulainen,R, 1992: 273-282) یـــادگەی پچڕپچـــڕ لەســـەر چەنـــد مۆدێلێـــک دیـــاریکراوە و پشـــت بە تایبەتییەکانی پۆلکردنی نەخشـەی هزری و چۆنێتی پیشـاندانی داتاکان لە ڕێگـــایەوە دەبەســـتێت، بەم پێـــیە یـــادگەکە وەک جێپێیەکـــی شـــوێنی دیاریـدەکرێت وەک ئەوەی دەشـێت بەشـێوەیەکی پچڕپچڕ لەیەک نواندنـدا

هەڵگیرابێت و لەکاتی بەدەستهێنانەوەشیدا بەهۆی هۆکاری جۆراوجۆر و جیــاوە بیـــربێتەوە، بەمەش هەنـــدێک لە جێپـــێ نوێیەکـــان ئاســـانتر دەبەســترێنەوە، چــونکە وەک زانیــاری و جێپێــی نمــوونەیی و بێــوێنە لە یادگەدا هەڵدەگیرێن.

ئەم مــۆدێلە پێیــوایە و گریمـــانەی ئەوە دەکـــات، کە وردەکـــاریی پەیپێبــردن و ئەزموونەکــان لە یادگەکانــدا هەڵــدەگیرێن و بە شــێوەیەکی تەواوکەریانە بەکاردەهێنرێن بۆ پەیپێبردنی ئەزموونی داهاتوو هەروەها پێشــنیازی ئەوەی کــردووە، کە هەر ئەزموونێــک وەک کەرەســـتەیەکی پۆلکراو هەڵدەگیرێت و هەر کاتێک ئاماژەیەک دەبێت ئەژماربکرێت هەموو جێپێــی یادگەکــان چالاکــدەبنەوە وەک کرۆکێــک بــۆ ئەو ئامــاژەیەی کە دەیەوێت هەژماربکرێت، بۆ نموونە کۆکراوەی هەموو جێپێکان دەنێرێت بۆ یادگەی کارکەر لەوێشەوە بۆ یادگەی درێژخایان و ئەگەر وا گریمانە بکەیــن، کە لە ئەنجــامی وروژێــنەرێکەوە (دەنگــدانەوەیەک)مان هەیە، کە پێشــتر هەڵگیــراوە و لە ئێســتادا دەیەوێــت لە یــادگەی درێژخــایەنەوە بەدەســتبهێنرێتەوە، بیــربکەوێتەوە و هەژماربکرێــت، ئەو کــاتە دەشــێت خــودی دەنگــدانەوەکە شــتێکی تێــدابێت، کە لە وروژێــنەرە بنەڕەتیــیەکەدا (دەنگــدانەوەکە) نیــیە وەک بــوونی ئەزموونێــک، کە لەوەو پــێش لەگەڵ چەشـــنە دەنگـــدانەوەیەکی وەهـــادا هەڵگیـــراوە، بەم شـــێوەیە هانـــدانی ئەزمــوونەکە لەگەڵ ســۆزە پێشــینەکان یەکــدەگرن، بەمەش یــادەوەرییە پچڕپچڕەکان کاریگەرییان دەبێت لەسەر بابەت و ئەزموونە تایبەتەکان و کاردانەوە سۆزدارییەکان و مەرجیش نییە ئەم چالاکبوونەوانەی جێپێکان بە شێوەیەکی ئاگایانە بێت، بەڵکو هەندێکجار بە شێوەیەکی نائاگایانە و لە ڕێــگەی نەســتەوە دەبێــت - لەمەشــەوە زمــانی دایــک زۆربەی یەکەکــانی هەڵگری ئەزمــوونی تــایبەتن (وەک کەی یەکەم جار تاکێک وشــەی دایە و بابە فێربووە یاخود کەی یەکەمجار ئەم تاکە وشــەی (خۆشــم دەوێیت)ی

بەکارهێنـاوە، کەی توانیـوویەتی وشـەی (ڕقلێبوونەوەکـان)ی بە زمـانێکی پـــاراو دەربــبڕێـــت ... هتـــد و کاتێـــک جێپـــێکەی کەلـــدەکرێت خـــودی ئەزموونەکانە هەڵگیراوەکانیش لەگەڵیدا دەشێوێن.

تێوری جێپێی پچڕاو وردەکـارییە ڕووکەشـییەکانی کەرەسـتەکانیش هەڵـدەگرێت، بـۆ نمـوونە وردەکـاری لە دەنگـدا (وەک ئـاواز، جەختکـردن، تۆخکردنەوە، زیقەی دەنگ ...هتد) و تەنـانەت وێنە و شـێوەی دەموچـاو لە یـادگەی درێژخایاندا هەڵـدەگیرێن، ئەم تێبینییە بۆ پەیوەندی و دەسـەڵاتی زمــانی دایــک و زمــانی دووهەمــیش ڕاســتە، چــونکە کاتێــک دارشــتە فەرهەنگییەکــان ئامــادەدەکرێن ئەوەش دیاریــدەکرێت، کە بە چ زمانێــک ئەزمــوونە بنەڕەتیـیەکە کـراوە هەربـۆیە بانگکردنەوەکەشـی بەو زمـانە گونجـاوتر دەبێت و تولڤینـگ و تۆمـاس (١٩٧٣) Tulving& Thomas پێیــان وایە کە زانیــاریی زمــانی بە زانیــاریی دەوروبەری زمــانییەوە هەڵدەگیرێت بەمەش (نێوەندێتی , Centrality) پێدەبەخشرێت لە یادگەی کەسیدا.

لە هزردا هەموو وشـەیەک، کە چالاکدەکرێتەوە لە پەیوەندیـدایە لەگەڵ چەنـدین جێپێی تـردا و نێوەنـدێتی و پتەوی پەیوەنـدییەکانیش وابەسـتەی ڕەوانـی و ئەزموونبەنـدی تـاکە بەو زمـانەی، کە شـارەزایە لێی بە تـایبەت ئەگەر ئەو شــارەزاییە لە زمـانی دایکـدا بێـت، بەمەش وشــەکانی زمـانی دووهەم کەمتـــرین هەســـت و ســـۆز دەوروژێـــنن، چـــونکە کەمتـــرین ئەزموونیـان تێـداکراوە، هەربـۆیە (پۆنتـۆنی و دیلانـگ و ڤـان ئۆسـیلار) Puntoni, DeLanghe &Van Osselaer (2009) پەیوەنـدی جێپێکـــان و بـــڕی ســـۆزی دەســـەڵاتدار لە هـــزردا لەســـەر ســـێ بنەمـــا دادەڕێژن:

أ. لێکچوونی جێپێکان Similarity to Episodic Trace

ب. ژمارەی جێپێی پچڕاو Number of Episodic Trace

ج. نواندنی فەرهەنگی Lexical Representation

ئەم بنەمایانەش وەک مۆدێلی هەرەمی کاردەکەن، کە بە هۆیانەوە پێگەی زمانی دایک وەک زمانێکی پەرەپێدراو، کە تاک تێیدا خاوەنی شارەزاییە بەرزدەبێتەوە و وشەکانی زمانی دووهەم پەیوەندیان بەهێزتر دەکەن بە وشەکانی زمانی دایکەوە بۆئەوەی باشتر تێگەیەنراوبن و بیربێنەوە، بەمپێیە وشەکانی زمانی یەکەم لە کاتی بەدەستهێنانەوە و لێتێگەیشتنیاندا زنجیرەیەک تەقینەوەی یەک لە دوابیەکی جێپێکان دروستدەکەن، کە تێیدا ئەزموونە کەسییەکان ڕۆڵی کاریگەر دەبینن لە بەستنەوەیان بەیەکەوە و لە هەمان کاتیشدا تێگەیشتنی سانایانە لەسەر بابەتەکان دروستدەبن بۆ نموونە ئێمە کاتێک سەیری نمایشێک دەکەین وشەکانی زمانی دووهەم وەردەگێڕینە سەر زمانی دایک (کاتێک دەقی نمایشەکە بە زمانی دووهەمە)، بەڵام زۆر بە دەگمەن بە پێچەوانەوە ئەو کارە دەکەین (کاتێک سەیری نمایشێک دەکەین بە زمانی دووهەمە، بەڵام گوێمان لە دەنگەکەی نییە)، بە واتایەکی تر کاتێک سیگناڵ و هێما دەنگییەکانی نمایشەکە بە ڕوونی پێمانناگات هەوڵ نادەین دەقی نێوان نمایشکارەکان بکەینەوە بە زمانی دووهەم و پاشان وەریانبگێڕین، بەڵکو ڕاستەوخۆ هەوڵی تێگەیشتنی دەدەین بە زمانە یەکەمییەکەمان، چونکە ئێمە لە پرۆسەی تێگەیشتندا هەوڵی دۆزینەوە و ناسینەوەی چەمکەکان دەدەین لە ڕێگەی کۆدەکانەوە واتە کۆدەکان کاتێک نرخ وەردەگرن، کە چەمک بە ڕوونی بگەیەنن (لێرەدا مەبەست لە زمانی دایک، زمانی کوردییە) دەتوانین لەهێڵکاریی(٢)دا ئەم ڕاستییە بخەینەڕوو:

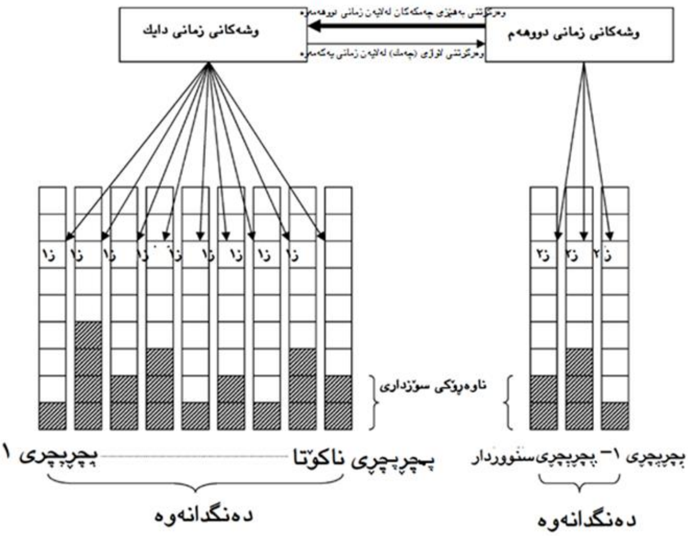

هێلکاری (٢)

)ەوە وەرگیراوەPuntoni, DeLanghe &Van Osselaer، 2009لە(

وەک لە هێڵکـــاریی (٢)دا دەبینرێـــت گرنگـــی بە کـــۆمپیتەرکردنی (ئەژمـارەی) یـادگەکە دراوە و لێکدانەوەی درکپێکردنـانەش تێیدا هەڵگری کۆمەڵێک تایبەتییە لەوانە:

١. بەدەســتهێنانەوە و هەڵگــرتن پشــت بە پرۆســە جێکەوتەییەکــان دەبەستێت (local processing)

٢. بابەتەکـان بە شـێوەی پچـڕاو و خـاوەن تـایبەتی لە یەک شـوێندا هەڵدەگیرێن.

بۆ نموونە

٤- هەرگیز نەمدەزانی تۆ هێندە بوغزن [کیناوی]یت.

لە ڕستەی (٤)دا پرۆسەی جێکەوتەی (بوغزن) بە جێکەوتەی (کین) بە هەستی نەرێنییەوە لە یادگەی پچڕپچڕدا هەڵگیراوە و بەو وشانەشەوە دەبەسترێتەوە، کە لە ئەزموونی تایبەتی تاک بۆ ئەو جۆرە هەستە دەبەسترێتەوە.

بەم پێیە یادگەی پچڕپچڕ بۆ گێڕانەوەی زانیارییەک پێویستی بە جۆرەها سکرپتی چیرۆکی هەیە، کە یەکەکان تێیدا وەڵامدانەوەیان بۆ ڕێچکەی چیرۆکە گونجاوەکە دەبێت واتا سکرپت جۆری هێنانەوەی زانیاری دەگۆڕێت بۆ نموونە:

٥- أ. دوێنێ لە پەرلەمان بووم و سەرۆک کۆمارم بینی.

ب. دوێنێ لە تی ڤی سەرۆک کۆمارم بینی.

پ. دوێنێ لە گەڕەکی خۆمان سەرۆک کۆمارم دەبینی دەسوڕایەوە.

لە ڕستەکانی (٥ .أ . ب. پ) دا هەر یەکێکیان بە پێی بەخشینی زانیارییەکان لە ڕێگەی وشەکانەوە سێ جۆر سکرپتی جیاواز دروستکراون، کە هەریەکەیان جۆری زانیاری لەبارەی کەسایەتی (سەرۆک کۆمار) دەردەخەن و جۆری تێڕوانینی گوێگریش بەرانبەر کەسایەتی (سەرۆک کۆمار) دیاریدەکەن و ئەو هەستەش دەردەخەن، کە هەردوو قسەکەر و گوێگر دەیانبێت بەرانبەر (سەرۆک کۆمار)، بۆ نموونە دەشێت تێڕوانینێکی لوژیکیانە بێت یاخود تەنز ئامێز بێت.

بەدەستهێنانەوەی زانیارییەکان وابەستەی کۆمەڵێک وەچەپرۆسە دەبن لەوانە:

١. لە ڕێگەی ئەژمارکردنێکی ناوەکیی جێکەوتەییەوە بەدەستهێنراوەکان ڕوودەدەن و تەرزی ڕێکخستنی زانیارییەکان لە شێوەی بازنەیدا هەڵدەگیرێن، کە دەتوانن خۆیان بە پێی کات دووبارە بکەنەوە و بۆ دەرکەوتن و دووبارەبوونەوەشیان پێویستییان بە بڕیاردانێکی بچوک دەبێت لە ناو تۆڕە هەڵبژێراوەکەدا.

٦- أ. ئەو کەوت

ب . ئەو لە قاچ کەوت.

پ . ئەو لە سەربان کەوتە خوارەوە.

ت . ئەو لە یاریەکەدا کەوت.(مەبەست یاری ئەلەکترۆنییە)

٧- أ . ئەو دۆڕاندی.

ب . ئەو کەوت.

پ . گەیم ئۆڤەر بوو.

لە ڕستەکانی (٦. ا. ب. پ) دا لە ڕێگەی ئەژمارکردنێکی ناوەکییەوە کرداری (کەوت) بەکارهاتووە و هەر ئەو جێکەوتانەشی، کە بۆی هەڵبژێراوە پێویستی بە بڕیاردانێک هەبووە بۆ ئەوەی گونجاو و شیاوی بکات لەکاتێکدا بەکارهێنانی کرداری (دۆڕاندی) لە بری (کەوت) لە ڕستەی (٧. أ)دا جۆرێکی ترە لە بڕیاردانی هەژمارەیدا و شێوە بازنەی دووبارەبوونەوەکەی گۆڕیوە بە ئاڕاستەی زانیارییەکی تردا کە (دۆڕاندنە)

هەرچەند بە کارهێنانی (گەیم ئۆڤەر)یشە تێپەڕاندنی بازنە شیاوەکانی زمانی دایکە بۆ زمانی دووهەم و بە ڕادەیەک وەها دەردەکەوێت، کە لەگەڵ دیاردەکەدا ئەم دەستەواژەیە شیاوتر بێت بۆ دووبارەبوونەوە لەو جێکەوتەیەدا، کە پێویستی بە واتای (کەوتن)ە لە یارییەکی ئەلەکترۆنیدا، زۆربوونی ئەم چەشنە بازنە دووبارەبووانەی زمانی دووهەم لە یادگەی پچڕپچڕدا گرفت بۆ زمانی دایک دروستدەکات، چونکە دەبنە هۆی بێهێزکردنی بازنە دووبارەبووەکان و تۆڕە پەیوەندییەکانی نێو زمانی دایک و لە بەرانبەریشدا بەهێزبوونی بازنەکە دووبارەبووەکان و بە نێوەندبوونی زمانی دووهەم.

٢. (هاوشێوەیبوون)ی تۆڕە بە دوایەکداهاتووەکان لە بەدەستهێنانەوە و هەڵگرتنی زانیارییەکاندا گرنگن، چونکە هەموو تۆڕێک پەیوەندداره و بە دوای هاوشێوە ڕاستەکەیدا لەناو هەموو تەرزە ئامادەکراوەکاندا دەگەڕێت و ڕەنگە گشتوەگیرییەکەش بکرێت بۆ هەموو ئەو تەرزانەی لە شێوەی تەرزە داواکراوەکەن بۆ نموونە:

٨- أ. نان بکرە.

ب . باشە

پ . بەسەرچاو

ت . بەڵێ، باش

ج .O.K

لە ڕستەکانی (٨. أ، ب، پ، ت)دا هەموو زانیارییە تۆڕییە هاوشێوەکان چالاککراونەتەوە گشتوەگیرییەکیش کراوە بۆ هەڵبژاردنی تەرزی هاوشێوە

وەک (بەڵێ، باش، باشە، بەسەرچاو)، بەڵام بەهێزی تەرزی (O.K) لە زمانی دووهەمەوە لە ڕووی هاوشێوە بوون و خێرای خۆبەدەستەوەدانی بۆ وەڵامدانەوە وایکردووە زۆر چالاکانەتر گەڕان بە دوای تەرزە هاوشێوەکاندا بوەستێنێت و پرۆسەی بەدەستهێنانەوەکەش سەرکەوتوو بکات، چونکە لە جێێی یادگەی پچڕپچڕدا سوود لە چەندجارەی ڕوودانی زانیارییەکە، دابەشبوونی شوێنەکەی و چەندێتیی جوڵەی یەکەکە وەردەگیرێت بۆ ئەوەی بە خێرایی یەکەکان پرۆسە بکرێن هەربۆ ئەمەشە لەم خاڵەدا پشت بە تیۆرییەکەی بۆڵتزمان Boltzmann دەبەسترێت، کە پێی وایە (وزەی یەکەکان پشت بە هێز، بارستای و خێرای تەنەکان) دەبەستن لەمەشەوە ڕێگەدان بە یەکە و زانیارییەکانی زمانی دووهەم تا ببنە تەرزی هاوشێوە و ئامادە لە ڕووی (هێز، بارستای و خێرایی)ەوە زیان بە تەرزەکانی زمانی دایک دەگەیەنێت.

٣. هەموو تەرزێک بۆئەوەی هەڵبگیرێت پێویستی بەوەیە لە شوێنێکی دەستپێداگەیشتوودا لە مۆدێلی جێکەوتەی فێربووندا هەڵبگیرێت و هەموو گەنج_هەڵگرتنێک دەبێت لە کاتێکی گونجاودا بێت بۆ ئەمەش پێویستە تەرز و یەکەکان کۆڵەکەدار بن بۆ ئەوەی بە ئاسانی ببەسترێنەوە هەر یەکەیەکی نوێش کۆڵەکەدار نەبوو لە نواندنەکەیدا ئەوا هەوڵدەدرێت لە جێێی تەرزەکانی پێشوودا پەیوەندی بۆ دیاریبکرێت و پاشان جێێی یەکە کۆنەکان دەسڕێتەوە و جێی نوێیەکە شوێنی دەگرێتەوە:

٩ . أ. لە پۆلی دووەکان وانەم هەیە.

ب . لە کلاسی دووەکان وانەم هەیە .

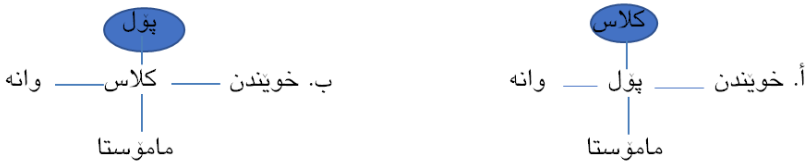

خوێندن به زمانی دایک — خوێندن به زمانی دووهەم

هێڵکاریی (٣)

له هێڵکاریی (٣) دا کۆگای پچرپچڕ و ناکاویی تەرزە کۆڵەکەنەدارەکان (خاوەنی بەند نیین) له مۆدێلی جێکەوتەی فێربووندا نابەرجەستەن، چونکه ئەوان جێپێی بابەتەکان لەسەرجەمی یادگەدا دەشێوێنن بەمەش تێکچڕژانی ئاخاوتنی به شێوەیەکی گشتی ناتوانرێت تێبپەڕێنرێت وەک له بەکارهێنانی وشەی (کلاس)دا له نموونەی (٩. أ) دا دەبینیرێت ئەمەش بەو واتایه دێت، که هێز و خۆسەپاندنی زمانی دووهەم بەسەر زمانی دایکدا وا دەکات زانیارییەکان له زمانی دایکدا به شێوەیەکی تێکەڵاو بن و توانای دامەزراندن و کێبڕکێیەکی بەهێزیان نەبێت، چونکه پاش وەرگرتنی دەسەڵاتی نێوەندبوون و سۆز لەلایەن زانیارییەکانی زمانی دووهەمەوە زانیاری و یەکەکانی زمانی دایک کۆڵەکەدار نابن و پەشێوییان تێدەکەوێت وەک له ڕستەی (٩.ب)دا خراوەتەڕوو.

٤. فێربوون و هەڵگرتنی زانیارییەکان له یادگەی پچرپچڕدا و به هۆی دەسەڵاتی سۆزەوە وابەستەی ئەو بنەما بایەلۆژیەیە، که هەیەتی بۆ ئەمەش گاردنەر و میدوین Gardner-Medwin مۆدێلێکیان خستووەتەڕوو به ناوی (هیپۆکامپال Hippocampal) که پەیوەندی به ئینگرامەکانەوە هەیه (یەکەی پێوانه له یادگەکاندا) و پێیان وایه جێپێکان له دەمارەخانەکاندان و هەرئەم تایبەتێتییەشە وادەکات چالاکانه پرۆسە

بکرێن، چونکە تەرزی کارلێکردنی نێوان دەمارەخانەکان ڕێڕەوی گواستنەوەی زانیاریی و یادەوەرییەکان دیاریدەکات، بەواتایەکی تر گواستنەوەی زانیارییەکان بە هۆی کارلێکی کیمیایی دەمارەخانەکانەوە دەگۆڕێن، هەرئەمەشە پەیوەندی لە نێوان فێربوون و ماتەتوانستی یادگەی درێژخایاندا(Long-Term Potentiation. LTP) دروستدەکات.

٥. فێربوون لە یادگەی پچڕپچڕدا پێویستی بە وروژێنەر هەیە، ئەم وروژێنەرانەش زۆرن وەک (تۆڕە بەیەکداچووەکان، دەسەڵاتی سۆز، چەندێتیی کۆڵەکەکان، ...هتد) و زۆریی ئەم وروژێنەرانەش وادەکات جێپێکان وەک دەزگایەکی پێکەوەیی کاربکەن، دواجاریش وایانلێدێت بەهێز بن، بە پێچەوانەشەوە ئەگەر کەمهێزبن ئەوا زانیارییەکەشیان یەک ڕێچکەی دەبێت و بەس نابێت بۆ هاندانی فێربوون، بەواتایەکی تر هێما و ئاماژەیەکی بەهێز ئاڕاستەکانی خۆی دەگۆڕێت بەمەش فێربوونی پەرشدەکاتەوە بەسەر چەندین ڕێچکە و جێپێدا، کە وایلێدەکەن بەدەستهێنانەوەیان ئاسان بێت، پەیوەست بە زمانی دایکیشەوە کاتێک هێما و ئاماژەکانی بەهێز نابن بۆ ئەوەی دیاردەکان بگرنەوە و زمانی دووهەم دەتوانێت ئەم لاوازییەی جێپێکانی زمانی دایک بۆ خۆی وەربگرێت و دەمارەخانەکان هانبدات بۆ دروستکردنی تەرزی نوێ، کە ئەم تەرزە نوێیانە سەر بە زمانی دووهەمن، بڕوانە هێڵکاریی (٤)

هاندان و بزواندن لە ڕێگەی سۆز و تۆڕی پێکداچوو

تەرزی پێشینەی زمانی دایک ← کارکردنی چالاکانەی دەمارەخانەکان

هاندان و بزواندن لە ڕێگەی سۆز و تۆڕی پێکداچوو

سوودلێبینین لە تەرزی پێشینەی زمانی دایک ← کارکردنی چالاکانەی دەمارەخانەکان پێکەوەبەستنیان

لەلایەن زمانی دووهەمەوە

١. ئاڵوگۆڕکردنی هێما و ئاماژەکانی زمانی دووهەم زیاددەکات

٢. تەوژمی تێکردەکانی زمانی دووهەمیش زیاددەکات

هێلکاری (٤)

ئەوەی لە هێڵکـــاریی (٤) دا ڕوونـــدەبێتەوە ئەوەیە، کە هەمـــوو زانیـاریيەکی نـوێی تـازە هەڵگیـراوی زمـانی دووهەم سـوود لە تـۆڕە پێشینەکانی زمانی دایک وەردەگرێت و پاشان دەبەسترێتەوە و سۆراخی بەدوادەکرێـــت لە ڕێـــگەی کێشـــی پێـــوانەی تۆڕەکـــانی زانیـــاریی و دەمارەخانەکانەوە و هەر زانیارییەک شوێن و جێپێی خۆی بەهێز دەکات لە ڕێگای دانانی بەها و دیاریکردنی شێوەی (سەرەکی/ لاوەکی) بوونی تـۆڕەکەی لە کـاتی هەڵگرتنـدا هەرلەبەر ئەمەشـە جێپێکـان لە شـێوەی نەخشەیەکدا دەردەکەون و هەموو زانیارییەک لەسەر نەخشە هزرییەکەی بەرانـبەر تێکـردەیەک دەوەسـتێتەوە و ئەو بۆشـاییانەی، کە لە نێـوان تێکردەیەک و تێکردەیەکی تردا دروست دەبێت لەسەر مەودا و پێڕەوی کەمبەهـــای تێکـــردەکە لەلای قســـەپێکەران و گـــوێگرانی زمـــانەکەوە دیاریدەکرێت لەمەشەوە نەخشەی جێپێکان هەڵگری کۆمەڵێ تایبەتی دەبن لەوانە:

١. جێپێکانی یادگە لە جێکەوتەی تایبەتی مێشکدا دروستدەکرێن.

٢. جێپێکان لە دارشتەیەکی تەنهادا دروستدەکرێن بەبێ کۆزانیاری و بەبـێ چـالاککردنەوەی جێپێـی داهـاتوو، لە پرۆسـەکانی دواتـردا بەم بونیادانەوە دەبەسترێنەوە.

٣. پێکداچوون و کارلێکردنی جێپێی نزیکەکان بەهۆی ئەگەرەکانی یادگە و ئاماژەکانی ڕەفتارەوە دیاریدەکرێ بەو واتایەی کاتێک زمانی دووهەم گرنگییەکەی زیاددەکات جێپێی نزیک داگیردەکات و بەمەش ئەگەری بەدەستهێنانەوەی لە جێپێکانی زمانی دایک زیاتر دەبێت و لەمەشەوە کۆدگۆڕینەوە و دیاردە هاوشێوەکانی ڕوودەدەن و لەکاتی ڕەچاونەکردنی ڕێژەی گۆڕینەوەکان زمانی دایک ڕووبەڕووی پەراوێزخستن دەبێتەوە و ناسنامەکەی لەدەستدەدات، چونکە جێپێی نوێیەکان ئاسانتر بیردەکەونەوە و دەسەڵاتی سۆزیش بەهێزتر و پڕ بەهایان دەکات هەربۆیە زانیاریی کۆن (زانیارییەکانی زمانی دایک، کە لەماڵەوە بەکاردێت) پشتگوێ دەخرێن لەبەرانبەر زانیارییە نوێکاندا (زانیارییەکانی زمانی دووهەم لە قوتابخانە) لەبەرئەوەی بەدەستهێنانەوەی زانیاریی نوێ ئاسانتر و ناوازەترە لە ئەنجامیشدا جێپێکان لە ڕێگەی (دەسەڵاتی سۆز، پێڕەوی کەمبەهای و کۆنی و نوێی زانیارییەکانەوە) دیاریدەکرێت.

٤. زیان بەرکەوتنی تۆڕە پەیوەندییەکان ڕێکخستنەوەی بیرکردنەوەکان و پۆلکردنەکانیان دەگۆڕێت بەمەش تاکێک لەبری ئەوەی بە کوردی بیر بکاتەوە لە ڕێگەی زمانی دووهەمەوە بە بیرکردنەوەکانی ئەویش بیردەکاتەوە.

٥. هەمیشە بەهای زانیارییەکان بەپێی پێڕەوی کەمبەهای کاریگەری لەسەر لێشاوی یەکەکان هەیە.

٦. زانیاریە هاوشێوەکان، کە مەودای نواندنیان لەیەکدەچێت لەلایەن یادگەوە سنووردار دەکرێن و یەکێکیان بەپێی بەرزی بەهاکەی دەمێنێتەوە.

له ڕاستیدا خۆگونجاندنی جێپێکان وەڵامدانەوەی بۆ تێکردەکان دیاریـدەکات، چـونکە ئەم وەڵامـدانەوەیە بـڕی ئامـادەبوونی جێپێکـان دیاریدەکات بۆیە کاتێک زمانی دووهەم لە واقعی ئێستای زمانی کوردیدا دەکرێت بە زمـانی فێربـوون و دەسـەڵاتی سـۆز دەدرێـتە دەسـت زمـانی دووهەم لە ئاکامـدا جێپێکـان لە یـادگەی پچڕپچـڕدا سروشـتی پـێکەوە بەسـتنەکانیان دەگۆڕێـت و بەڕادەیەک نـزیکیش دەبـنەوە لە سـڕینەوە و جێگەگـرتنەوە لەلایەن زانیـارییە زمانییەکـانی زمـانی دووهەم، لە ژێـر ڕۆشـنای ئەمەشـدا دەتـوانین بڵێـین بڕیـاردان بە پێـدانی بەهـای زمـانی فێربوون بە زمانی دوهەم دەمانگەیەنێتە کۆمەڵێک لێکەوتە لەوانە:

١. پارامیتەرەکـانی زمـانی دووهەم ژمـارەیەکی زۆریـان دەبـنە جێبەجێکاری تایبەتی جێپێکان لە نەخشـەی ئاوەزیدا بەمەش وەک یەکەی جێبەجێکـار پۆلـدەکرێن و نرخـی پـۆلێن و جێبەجێکردنـی زمـانی دایـک لێیدەدرێت.

٢. هەر یەکەیەکـی زمـانی دووهەم، کە بـووەتە تێکـردەیەک لە ساتەوەختی خۆیدا دەناسرێتەوە و وێنەی یەکەکەشـی بـۆ دیاریـدەکرێت ئەمەش وادەکـات زمـانی دووهەم وەک مۆدولێک لێیبڕوانرێت بـۆ هەمـوو پەیپێبراوەکان.

٣. نەخشـەی جێپێکانی زمـانی دووهەم بەردەوام دەبێت بەشـێوەیەک بە تەنهـا بە یەکەیەکـی زمـانی و ئـاوەزییەوە ناوەستێت بەڵکو بە چەنـدین کەرەسـتەی تـری زمانیـدا بڵاودەبێـتەوە و زۆر بە ئەسـتەم زمـانی دایـک دەتوانێـت کێومـاڵی بەسـەر دیاردەکانـدا بکـات یـان تـێکەڵ ببێـت بە کەرەستەکانی زمانی دووهەم.

٤. کۆمەڵێک کەرەستە لە هەمانکاتدا لە زمانی دووهەمدا لە نەخشە هـزرییەکەدا چالاکـدەبن نەک تەنهـا ئەمە بەڵکـو کەرەسـتە لەبرییەکـان (ئەلتەرناتیڤەکان) ی زمانی دووهەمیش چالاکدەبن و بەمەش زمانی دایک تـــۆڕی نێوەنـــدبوونی خـــۆی لەدەســـتدەدات و کەرەســـتەکانی وەک جەسـتەیەکی نامۆیـان لێـدێت، کە هەنـدێکجار لە بەکارهێنانـدا تەمـومژی بەدوای خۆیاندا دەهێنن، بۆ نموونە وشـەی (تووترڕک) لەلای کەسێک، کە زمـانی دووهەم دەســەڵاتی وەرگرتـووە بەســەر زمـای دایکیـدا جۆرێـک تەمومژی پێبەخشـیووە کە تەنها وشـەیەکی (تەلەگرافی) دووبارەدەکاتەوە بەبـێ ئەوەی لێیتێبگـات و بەمەش وشــەیەکی نـامۆی واتـا تەمـومژاوی بەکارهێناوە.

١٠- أ. دایکم ئەڵێت نازانم ناوێکە پێی ئەڵێن تووترڕک

ب . تووترڕک، ئەزانم مەبەستی چییە.

٥. پرۆسـەی خودرێکخستن لەژێر چاودێریدا نییە تاوەکو گریمانەی داتاکـان بکـات، کە چـۆن لە هــزردا هەڵبگیـرێن و دابەشــببن بەڵکـو بە شـێوەیەکی ئۆتۆمـاتیکی و لەژێـر دەسـەڵاتی سـۆزدا (سـۆز بـۆ چەشـنێک زمان و یەکەکانی) دەناسرێنەوە و ڕێکدەخرێن.

سەرچاوەکان

سەرچاوە کوردییەکان:

- ئاڤێستا کەمال مەحموود، ٢٠١٢، پرۆسە سایکۆلۆژییەکان لە زمانی کوردیدا. بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی.

- شاخەوان جەلال فەرەج و ئاڤێستا کەمال مەحموود، (٢٠١٣)، (ڕێکخستنەوە و چالاککردنەوەی فۆرمە زمانییەکان لە نێوان پرۆسەکانی بەکارهێنانی زمانی یەکەم و دووهەم)، گۆڤاری زانکۆی سلێمانی ژ.٤٣، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی.

سەرچاوە ئینگلیزییەکان:

- Ackerman, B.P. & Izard, C.E. (2004).Emotion cognition in children and adolescents: introduction to the special issue. Journal of experimental. psychology, 89, 271-275.

- Anooshian ,L.J.and Hertel , P.T.(1994) Emotionality in free Recall : language Specifcity in Billingual Memory .

- Conway, M. A., & Pleydell-Pearce, C. W. (2000). The construction of autobiographical memories in the self-memory system. Psychological Review, 107, 261–288

- Dewaele J.-M. (2010). Emotions in Multiple Languages. London: Palgrave Macmillan

- Harris , C. (2014) . Emotionality differences between a native foreign language :theoretical implication . frontiers in psychology . vol 5

- Harris, C. L., Aycicegi, A., & Gleason, J. B. (2003). Taboo words and reprimands elicit greater autonomic reactivity in a first language than in a second language. Applied Psycholinguistics, 24(04), 561-579.

- Loftus, E. F. (1997). Creating false memories. Scientific American, 277,70–75.

- Mikkulainen , R. (1992) . Biological cybernetics Trace feature map : A model of episodic associative memory . Springer link . vol.66. Issue . 3 . pp 73 – 282.

- Miikkulainen, R. (1993). Subsymbolic natural language processing: An integrated model of scripts, lexicon, and memory. MIT press.

- NoboOhta, B.and Siegenthaler ,A. (2006). Interdisciplinary Perceptives.Black well.

- Puntoni, S , de Langhe, B. and van Osselaer, S. (2009), “Bilingualism and the Emotional Intensity of Advertising Language,” Journal of Consumer Research, 35, 1012-1025.

- Tulving , E.(1993) . Psychological Science (What is Episodic memory)vol. 2 . N.3.

- Robinson , J. & Sawanson, K. (2011). Applied Cognitive psychology (Autobiographical memory the next phase) .(S16-S31) published on line library (Wiley on line library .com)

- Salmon, K., & Conroy, R.(2009). Commentary: Emotion and memory, clinical and forensic implications. In J Quas & R. Fivush (Eds.), Emotion and Memory in Development:

Biological, Cognitive, and Social Considerations. (pp.393-413). Oxford University Press.

- Tulving, E. 1972 Episodic and semantic memory. In E. Tulving & W. Donaldson (Eds.), Organization of memory. New York: Academic Press. Pp. 381-403.

- Tulving, E. (1993). Human memory. In P. Andersen, O. Hvalby, O. Paulsen, & B. Hokfelt (Eds), Memory concepts 1993: Basic and clinical aspects(pp. 27-45). Amsterdam: Elsevier.

- Tulving, E., & Thomson, D. M. (1973). Encoding specificity and retrieval processes in episodic memory. Psychological Review, 80(5), 352-373.

- Wessel,I. and Wright , D.B.(2005). Emotional memory failures .

- Williams, H. L., Conway, M.A., & Cohen, G. (2008). Autobiographical Memory. In G. Cohen & M.A. Conway (eds.), Memory in the Real World (3rd Ed.) (pp. 21- 90). London: Psychology Press.

مخلص

ان هذا البحث (دور آثار الذاكرة الخصوصية و هيمنة العاطفة في تحديد هوية لغة الأم (اللغة الكوردية نموذجا)) يتناول اهم الاسباب التي تلعب دورا جذريا في تنمية و تغذية مكانة لغة الأم في فكر المستخدمين و ذلك عن طريق تنشأة المبادئ السامية عن اللغة في العقل و تلعب االمعالجات المعلوماتية دورا مهما في ترسيخ تلك المبادئ ولقد أُستخدم في التحاليل هذا البحث النظرية الآثارية التي يشرح كيفية تخزين المعلومات في الذاكرة و خاصة كيفية تعقب المعلومات الهامة و المستندة عليها اجتماعيا في الذاكرة الخصوصية في الانسان و يبين هذا البحث ان نوعية المعلومات الداخلة في هذة الذاكرة والتي يتم تطعيم اهميتها من قبل المجتمع يلعب ودورا هاما في تمركز الانتباه الى لغة الأم و توجيه هيمنة العاطفة اليها و ترسيخها في العقل .

Abstract

This research (Episodic memory's Trace and Emotional domain in identifying mother tongue Language identity) is analysis the impact of the personal information to identify the value of mother tongue in the mental because the innate information that attach emotions have more deep traces to retrieve. Strong emotion-memory effects language storage specifically when the speakers are bilinguals those emotions are controlling the accessibility to linguistic information in mind and language recalling are involve the episodic memory as it involve the other memories and storing emotional information about the mother tongue in that particular memory will following by many concrescence like the first language position will be more emotional and powerful, because it fits both the standards and storage .